

ארבעה מי יודע

מים ראשונים: המספר ארבע תופס מקום נכבד בליל הסדר: ארבע קושיות, ארבעה בנים, ארבע כוסות, ארבע אמהות (יש עוד?). אחרים שאינם מופיעים במפורש בהגדה, נרמזים דרך אלה שמופיעים בה: "מנין לארבע כוסות? ... כנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים (לשונות של גאולה) ... כנגד ארבע מלכויות ... כנגד ארבע ישועות לעתיד לבוא ..." (ירושלמי פסחים פרק עשירי, בראשית רבה פרשה פח ה). ארבע או ארבעה אחד לא מופיע בהגדה ועליו נבקש לדרוש, שהרי "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". כולל הדרשה או הדרישה מדוע לא נזכר 'ארבעה' זה בהגדה.¹

ארבע מי יודע:² (מתוך הפיוט "אחד מי יודע").³

שיר השירים רבה ד יב "גן נעול אחותי כלה" – בזכות ארבעה דברים

רבי הונא בשם בר קפרא אמר: בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה.⁴
לא שינו את שמם: ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס.⁵
ולא שנו לשונם, להלן כתיב: "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי" (בראשית יד יג), וכאן כתיב: "אלהי העברים נקרא עלינו" (שמות ה ג), וכתוב: "כי פי המדבר אליכם" (בראשית מה יב) - בלשון הקודש.⁶
ולא אמרו לשון הרע, שנאמר: "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (שמות יא ב) - אַתָּה מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חודש, ולא נמצא בהן אחד שהלשין על חברו.⁷

¹ וכל אחד ואחת מזמנים לעצור כאן ולנחש מהם 'ארבעה' אלה.

² "ארבע" בלשון נקבה בגלל אימהות בפיוט אחד מי יודע. ואנו נידרש לארבע וארבעה.

³ להלן תקציר על פיוט אחד מי יודע אשר לקחנו מתוך האתר פיוט: www.piyut.org.il – אתר מאד מומלץ: "מפיוטי הפסח הנפוצים בכל עדות ישראל, אם כי כפי הנראה לא נכתב בהקשר ישיר לפסח. לראשונה הופיע הפיוט במסגרת ההגדה של פסח בהגדה מפראג מסוף המאה ה-16, אך בשנים האחרונות התגלה בגניזה הקהירית נוסח מזרחי קדום (הקרוי גם נוסח קוצ'ין) שכפי הנראה היה הבסיס לנוסח המערבי המוכר".

⁴ נראה שזכות הראשונים לדרשה זו שמורה למכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ה: " ... לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה. רבי אליעזר הקפר ברבי אומר: וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם? שלא נחשדו על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם. ולא שנו את לשונם". כל כך הוא מחשיב את ארבע המצוות או הזכויות שהיו בידי ישראל במצרים, עד שהוא תמה מדוע היה צורך את "משכו וקחו לכם", את זכות או שכר קרבן פסח, על מנת שייגאלו בני ישראל. ולפיכך אנו מגביהים שאלה: אם בזכות ארבעה דברים אלה זכו ישראל להיגאל ממצרים, מדוע נפקד מקומם בהגדה? למה ארבע כוסות, קושיות, לשונות של גאולה ולא ארבע דברים בזכותם נגאלו? כך או כך, דרשה זו על ארבעה הדברים בזכותם נגאלו בני ישראל: ששמרו את שמותם, את לשונם, שלא אמרו לשון הרע ושלא נחשדו או נפרצו בעריות, מצוי בכל המדרשים 'הקלאסיים', בשינויי לשון קלים: המכילתא כאמור, ויקרא רבה לב ה על פרשת המקלל (שם) אולי מקומו הטבעי של המדרש כפי שנראה בהמשך, פסיקתא דרב כהנא פיסקא יא – ויהי בשלח ושיר השירים שהבאנו לעיל. ואנו אחזנו לשון שיר השירים רבה משום שבהמשך נמצא מדרש שיר השירים רבה אחר שאולי עונה על שאלתנו: מדוע "ארבעה" זה לא נכלל בהגדה.

⁵ נראה שיש כאן עקיצה לדורו של הדרשן שהתחילו להשתמש בשמות יוונים וגם עברו לדבר יוונית (שים לב לשינוי השם והלשון). ואולי גם אזכור הזכות ש"לא אמרו לשון הרע" הוא תוכחה סמויה לדור שהייתה בו מלשינות לשלטונות. האם בשל כך לא שובץ מדרש נאה זה בהגדה? והרי הרבה יוונית יש לנו בחז"ל כולל שמות חכמים: אנטיוגוס, אונקלוס, הורקנוס ועוד.

⁶ בני ישראל היו ידועים למצרים (ולעמי האזור) כ'עבריים', מצאצאי אברהם העברי, זה שבא מעבר לנהר, זה שהוא מצאצאי עבר שמצדו הוא נין לְשֵׁם (ראה דברינו **שם ועבר – אבות אבותינו** בפרשת נח). נראה שתואר זה יכול להתחבר לדרשה הקודמת, שלא שינו את שמם, אבל הדרשן מייחס אותה לשפה, לשפה העברית החיה וקיימת ומזהה את 'בני ישראל' עד מינו. ולא בכדי נחשבת תחייתה של השפה לאחד מסימני אתחלתא דגאולה גם בימינו. וכל זה בא מיוסף, שהיה הראשון מבית יעקב שירד למצרים ושמר על 'עבריותו', גם בהיותו עבד. ראה המדרש על יוסף שזכה להיקבר בארץ לעומת משה שלא זכה: "מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו" (דברים רבה ב ח, בדברינו **איש מצרי** בפרשת שמות ובדברינו **ויהי ה' את יוסף** בפרשת וישב).

⁷ ראה המדרש על דברי משה, לאחר שהרג את המצרי ובא להפריד ביום המחרת בין שני אנשים עברים ניצים: "אכן נודע הדבר". שמות רבה (שנאן) פרשת שמות א ל: "כיון ששמע כך, נתירא מלשון הרע. ויאמר: אכן נודע הדבר ... היה משה מהרהר בלבו ואומר: מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות? כיון ששמע דבריו, אמר: לשון הרע יש ביניהם, היאך יהיו ראויים לגאולה? לכך אמר: אכן נודע הדבר, עתה ידעתי באי זה דבר הם משתעבדים". אבל המדרש שלנו סבור שזה שבני ישראל לא הלשינו למצרים, האחד על השני, על שלקחו מהם כסף וזהב, דבר זה דיו ללמד עליהם זכות שלא דברו לשון הרע. ואחרים יאמרו ששני האנשים הנצים הם דתן ואבירם והם היוצאים מן הכלל בדומה לשלומית בת דברי שנראה להלן.

ולא נמצא אחד מהן פרוץ בערוה, שנאמר: "ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי ... ויקוב בן האשה הישראלית וכו' " (ויקרא כד י-יא), להודיע שבחן של ישראל, שלא נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב.⁸

שמות רבה (שנאן) א כח "וירא איש מצרי מכה איש עברי" – שלא גילו את הסוד

אמר רב הונא בשם בר קפרא: בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם ושלא שינו את לשונם ושלא גילו סודם ושלא הפקירו נשותיהן.⁹

במדבר רבה כ כב "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות" – חזרה לארבעה הראשונים

שנו רבותינו: בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמותן, שלא שינו את לשונם, ולא גילו מסטורין שלהם, שמשה אמר להם: "ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב" והיה הדבר הזה מופקד אצלם י"ב חדש ולא גילה אחד מהם למצרים. ולא נפרצו בעריות, שכן כתיב "גן נעול אחותי כלה".¹⁰

אליהו רבה (איש שלום) פרשה כא – שמירה על לשון הקודש

נתקבצו וישבו, שהיו כולם אגודה אחת, כרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב, שלא יניחו לשון בית יעקב אביהם וילמדו לשון מצרים, מפני דרכי עבודה זרה. כאיזה צד עבדו ישראל את אבינו שבשמים במצרים? שלא שינו את לשונם, והיו המצריים אומרים להם: למה אתם עובדים אותו? אם תעבדו אלהי מצרים, יקל עבודתו מכם. משיבין ישראל ואומרים להם: שמא עזב אברהם יצחק ויעקב את אלהינו שבשמים שיעזבו בניהן אחריהן?¹¹

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק ו – שתי סיבות חדשות

והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, כנגד ד' זכיות שבידם: שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם, ולא גילו את סודם, דכתיב: "ושאלה אשה משכנתה" (שמות ג כב), ולא בטלו ברית מילה.¹²

⁸ והמדרש ממשיך שם על שרה שירדה למצרים "וגדרה עצמה מן הערוה, וכל הנשים נגדרו בזכותה", ויוסף שירד למצרים "וגדר עצמו מן הערוה, ונגדרו כל הזכרים בזכותו", והסיכום מפי רבי פנחס בשם ר' חייא: "כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים. מה טעם? גן נעול אחותי כלה. מה כתיב בתורה? שלחך פרדס רימונים". ומכאן הקשר לשיר השירים. ובמדרש ויקרא רבה פרשה לב הדרשה היא על סיפור המקלל שלפי המסורת אימו שלומית בת דברי זינתה עם הנוגש המצרי והיה ממזר או "כממזר" (וההמשך שם בדרשות מפתיעות על יחס חז"ל לממזר שלא הוא חטא ונענש). שלומית בת דברי היא היוצא מן הכלל שלא בא אלא ללמד על כלל ישראל שהיו גדורים בעריות במצרים. אז שוב חוזרת שאלתנו: מדוע לא נחשבים 'ארבעה' אלה לראויים להיכלל בהגדת ליל הסדר? מחשש שניגרר לפרשת המקלל?

⁹ כאן יש לכאורה זכות חדשה: "שלא גילו סודם". מהו אותו סוד שבני ישראל לא גילו? אומר שנאן בפירושו שם: "לפנינו מחאה כנגד הפגע החברתי של הלשנה באזני השלטון או גילוי ענייני סוד למי שאינו ראוי לכך ... ראה דרך משל הכתובת שהתגלתה בעין גדי ובה שבועה על איסור אמירת לשון הרע על חבר לגויים ועל גילוי רזא דקרתא (סוד העיר)". [כתובת זו נמצאת בבית הכנסת העתיק בעין גדי שנפתח לפני מספר שנים לקהל (מומלץ לבקר שם בחול המועד)]. אחת ההשערות היא שמדובר בסוד ייצור שמן האפרסמון. אבל אם אכן כך, אזי נכנס הסוד לרשימת הארבעה ויצא 'לשון הרע'. בכך אולי הרווחנו את הנושא הסבוך של שאילת כלי הכסף והזהב ע"י בני ישראל (ראה נושא [שאלת הכלים](#) בפירושה של נחמה לייבוביץ לספר שמות פרשת בא וכן דברינו [וינצלו את מצרים](#) בפרשת בא) אבל הפסדנו את לשון הרע שיצא מהרשימה. האם זו דרך אלגנטית לומר שכן היה לשון הרע מצוי אצל בני ישראל במצרים, וכמדרש שמות רבה על הפסוק "אכן נודע הדבר" כנ"ל בהערה 7?

¹⁰ מדרש זה מחזיר אותנו לארבעה הדברים שמונים המדרשים הקלאסיים בהם פתחנו. המסטורין כאן הוא ההימנעות מלשון הרע בעניין שאילת הכסף והזהב מהמצרים וסביר שזה גם הסוד במדרש הקודם. וכן הוא בפירוש במדרש ויקרא רבה לב ה (שכבר הזכרנו בהערה 4 לעיל): "ועל ידי שלא אמרו לשון הרע, שכתוב: דבר נא באזני העם וישאלו ... כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב) – אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלם כל שנים עשר חדש, ולא נמצא אחד מהן שגילה את הסוד ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חברו". זאת ועוד, הדברים מובאים (במדרש הקודם) בשם רב הונא בשם בר קפרא שמופיע גם בויקרא רבה ובשיר השירים רבה. לפיכך נראה, שגם שני המדרשים האחרונים, המאוחרים יותר, לא משנים את ארבעה הדברים שבזכותם נגאלו ישראל ולא נוכל לתרץ את אי הכללתם בהגדת ליל הסדר בגלל שיש 'שיטות שונות'.

¹¹ נעשה אתנחתא בדיון בארבעה הדברים בזכותם נגאלו ישראל ממצרים ונתמקד במדרש זה אשר מאדיר את "שלא שינו את לשונם". השמירה על הלשון העברית היא מחסום מפני עבודה זרה והיגררות לתרבויות זרות. הדגש שמוצאים בחז"ל על לשון הקודש: התורה ניתנה בלשון הקודש, העולם נברא בלשון הקודש, אברהם מגלה את לשון הקודש, ברכת כהנים צריכה להיאמר בלשון הקודש, דברי משוח מלחמה, מקרא ביכורים, פרשת המלך, סוטה וכו', רק מוכיח שלאורך כל הדורות היה מאבק לא קל לשמירה על דיבור ואולי גם כתיבה בלשון הקודש. ראה בהקשר זה גם הבטחת רבי מאיר בירושלמי שבת פרק א הלכה ג: "תני בשם רבי מאיר: כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע בבוקר ובערב מובטח לו שהוא מחיי העולם הבא". וכן במדרש ספרי דברים פרשת עקב פסקא מו, בחינוך הילדים: "ולמדתם אותם את בניכם ... מיכן אמרו: כשהתינוק מתחיל לדבר אבי מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה ... שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". והנושא ראוי להתייחסות נפרדת ומיוחדת, בפרט לנוכח ההלכה שספרי תורה "נכתבים בכל לשון" (משנה מגילה א ח).

¹² מוטיב ארבעה הדברים או הזכיות שבגינם זכו ישראל להיגאל ממצרים נשמר גם במדרשים ופרשנים מאוחרים, אם כי בשינויים ואולי שיבושים מסוימים. כאן, מונה בעל מדרש/פירוש פסיקתא זוטרתא גם את השמירה על ברית המילה, בניגוד למדרשים רבים

שיר השירים רבה ב יט (סדרא תנינא) - "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים" ¹³

רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. ר' יהודה אומר: "קול דודי הנה זה בא" - זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל: בחודש זה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? והלא אמר הקב"ה לאברהם: "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" ועדיין אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה! אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא "מדלג על ההרים". אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורים. מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורים ובחודש הזה אתם נגאלין, שנאמר: "החודש הזה לכם ראש חדשים". ר' נחמיה אומר: "קול דודי הנה זה בא" - זה משה. בשעה שאמר לישראל: בחודש הזה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? והלא אין בידינו מעשים טובים! אמר להם הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם ובית דינו. רבנן אמרי: קול דודי הנה זה בא - זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל: בחודש הזה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבנו, היאך אנו נגאלין? וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו! אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא עבודת כוכבים שנאמר: "על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו" (הושע ד'). ובחודש הזה אתם נגאלים שנאמר "החודש הזה לכם". ¹⁴

שיר השירים רבה פרשה ב סימן ו' - "כשושנה בין החוחים"

ר' אליעזר פתר קרייה [הפסוק] בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להילקט, כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקב"ה. זהו שכתוב: "או הנסה א-להים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי". ר' יהושע בשם ר' חנן אמר: גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן, אלא גוי מקרב גוי. שהיו אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם! אמר ר' שמואל בר נחמן: אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם. זהו שכתוב: "לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" ואין לכן אלא שבועה ... א"ר יודן: מ"לבא לקחת גוי" עד "ובמוראים גדולים" שבעים ושתים אותיות ... א"ר אבין: בשמו גאלם, ששמו של הקב"ה שבעים ושתים אותיות. ¹⁵

שמות רבה טז ב - "משכו וקחו"

וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה, שנאמר: "איש את שקוצי עיניהם לא השליכו" (יחזקאל כ ח). אמר לו הקב"ה למשה: כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים, לא יגאלו. לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים. זהו שכתוב: "משכו וקחו לכם" - כלומר,

שבהם מצוין שבני ישראל לא שמרו על ברית המילה במצרים ("לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי", "הללו ערלים והללו ערלים", להלן). הוא גם מוסיף דבר שלא מצאנו במדרשים קדומים יותר "ולא חילפו שמלותם", היינו לא התלבשו כמו המצרים. גם כאן יש לנו בעיה עם משה שנקרא "איש מצרי" ע"י בנות יתרו. ועכ"פ, אם נכנסו שניים: ברית מילה ושמלותם, ונשמר המספר ארבע, בעל כורחנו יצאו: שלא שינו את לשונם ולא היו פרוצים בעריות. האם ייתכן שבעל פסיקתא זוטרתא (ר' טוביה בן אליעזר, יוון, מאה 11) שינה על מנת להתאים את המדרש לדורו? לנושאים שהיו חשובים בעיניו במלחמה על הזהות היהודית בסביבתו ותקופתו? ראה אגב ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפה שמונה לכאורה חמישה במקום ארבעה: "מה שושנה הזו נכרת בין החוחים כך היו ישראל ניכרים בין המצריים: שלא שנו את שמם ולא שנו מעשיהם ולא היו שטופים בזימה ולא שנו את לשונם ולא היה בהם לשון הרע". האם בגלל שינויים אלה והצורך להתאים את ארבע הזהויות המיוחדות את עם ישראל לכל דור ודור, לא הוכנסה רשימה זו להגדה שהלכה והתפתחה עם השנים? והרי זו כבר די נקבעה כצורתה המוכרת לנו היום עוד בתקופת הגאונים (סידור רב עמרם, רב האי גאון)!

¹³ מקבילה למדרש זה נמצאת בפסיקתא רבתי וכן בפסיקתא דרב כהנא בפרשת החודש. והבאנו את שיר השירים רבה כנגד שיר השירים רבה לעיל בו פתחנו, וגם משום שבמקור זה ההליכה היא מהקל את הכבד, מעניין של עיתוי וזמן, דרך מעשים רעים וכלה בעבודה זרה.

¹⁴ לפי שלוש הדעות לא בזכות מעשיהם נגאלו ישראל, אלא בזכות האבות, השבועה, הצדיקים שבדור או שפשוט "הקב"ה חישב את הקץ". "אינו מביט בחשבונותיכם", "אינו מביט במעשיכם הרעים". והקיצוניות שבכולם היא שיטת רבנן: "אינו מביט (בטנופת) עבודת כוכבים שלכם". אך אין זו שיטה יחידה. כך הוא גם במכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא פרשה ה': "למה נאמר ולא שמעו אל משה? שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה". ובשמות רבה א' ח': "כשמת יוסף הפרו ברית מילה. אמרו: נהיה כמצריים". אכן: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו - ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". קרבנו לעבודתו - כפעולה מתמשכת לאורך הדורות עם עליות וירידות רבות. אבל בכל מקרה, קרבה זו היא תוצאה של הגאולה, לא הסיבה לה. הגאולה היא רצון ה' נטו, היא מהלך היסטורי דטרמיניסטי שאינו תלוי בזכות זו או אחרת אליו (מתלווים ההבטחה לאבות ומעט הצדיקים ששמרו על הגחלת כשיטת ר' נחמיה). מעשים טובים ורעים, זכויות וחובות, עבודה זרה ואמונה, לשון הרע וכו', היו לפני וגם אחרי יציאת מצרים. אבל הגאולה היא אירוע היסטורי בלתי תלוי כמו בריאת העולם. "זכר למעשה בראשית" - "זכר ליציאת מצרים".

¹⁵ ראה דברינו **כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען**, פרשת אחרי מות, שעבודה זרה ושאר הסממנים הגויים היו שכיחים בעם ישראל הן במצרים משם יצאו והן בארץ כנען לשם נכנסו. בין שני אלה, אולי מתגמדים ארבעה הדברים שבזכותם נגאלו בני ישראל.

משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח. שבכך הקב"ה פוסח עליכם.¹⁶

חג שמח וכשר

מחלקי המים

(רובם ככולם מים לא שלנו ואין לאפות בהם מצה)

מים אחרונים 1: אחרי כל דברינו, נראה שהמדרש הקדום מכולם, מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא פרשה ה, אומר בעצם את הכל בפשטות ובמחטא אחת. ראה שם הקטע המתחיל במילים: "רבי אליעזר הקפר ברבי אומר: וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם. ולא שנו את לשונם? ... (אלא) לפי שהיו ישראל שטופין בעבודה זרה במצרים ועבודה זרה שקולה כנגד כל המצות ...". ראה שם. ועל העבודה הזרה בה היו ישראל שטופים במצרים, ראה דברינו [משכו וקחו לכם](#) וכן [המכה האחת עשרה](#), בפרשת בא.

מים אחרונים 2: במחשבה שנייה, יש זכר לארבעה הזכויות הנ"ל בהגדה. למשל, בדרשה: "וַיְהִי שֶׁם לְגוֹי - מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם", כפי שפירשו רבים מפרשני ההגדה וקישרו לנושא שלנו. ואולי גם הקטע: "וְרַב - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבְּבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיד" שנקשר לנושא שמירת הצניעות. אך דא עקא, שלא הובאו הדרשות בצורה מפורשת ולא הושמו ארבעת הדברים שבזכותם נגאלו ישראל, אחר כבוד וברישי גלי, לצד ארבעה הבנים, הכוסות, הקושיות ואפילו האמהות בפיוט אחד מי יודע.

¹⁶ המוטו שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, הוא שגבר, בסופו של דבר. לא בזכות נגאלו בני ישראל, אלא אך ורק בשל השבועה לאבות והייסורים. וזו גם הסיבה הפשוטה לבעיית הפרש הזמנים בין ארבע מאות שנה שנאמרו לאברהם בברית בין הבתרים ובין החשבון של רד"ו, היינו של מאתיים ועשר שנים בלבד. אולי בשל כך אין אנו מזכירים את הארבעה מי יודע בהם הרחבנו לדרוש, את אותם ארבעה דברים שבזכותם נגאלו בני ישראל. עם כל הקושי והכאב, מדרשים אלה נדחים מפני המדרשים הדורשים בגנות עם ישראל במצרים. ראה דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא וכן דברינו [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) לחג הפסח. ואולי חריפים מכולם דברי רמב"ם בהלכות עבודה זרה פרק א שלאחר שמשבח את אמונת אברהם והנחיל אותה ליצחק וליעקב: "והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה', עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן ... וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן". ורק "מאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחה". אולי גם זה מוטיב חשוב להנחיל ב"והגדת לבנך" או "כי ישאלך בנך" בזכות מה יצאנו ממצרים. וכמו שאומר משה לעם ערב הכניסה לארץ, דברים ט ה-ו: "לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב: וידעת כי לא בצדקתך ה' אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה".